

*Ірина Місягіна
(Івано-Франківськ)*

УДК 17.035.3:81:39

ТОЛЕРАНТНІСТЬ У ПАРЕМІЙНИХ ОДИНИЦЯХ УКРАЇНСЬКОГО ТА АНГЛІЙСЬКОГО ЕТНОСІВ

Проаналізовано явище толерантності в паремійних одиницях англійського та українського етносів. Описано комунікативний та лінгвокультурний аспекти функціонування толерантності у паремійних одиницях обох етносів та виявлено її взаємозв'язок із максимами кооперативного спілкування. Здійснено порівняльний аналіз явища толерантності у паремійних одиницях на основі специфіки відображення ними максимумів Кількості, Якості, Відношення та Способу Вираження. Доведено, що степінь дотримання постулатів спілкування є культурно обумовленою у англійському та українському етносах, про що свідчить нерівномірна кількість знайдених паремій, їх смислове навантаження та інтенсивність. Визначені риси, що характеризують толерантну комунікативну особистість та здійснено їх порівняльний аналіз у англійському та українському етносах. Вказані основні навички комунікативної особистості, що впливають на ведення толерантної комунікації.

***Ключові слова:** толерантність, толерантна мовленнєва комунікація, толерантна комунікативна особистість, Принцип Кооперації, максими спілкування, паремійна одиниця.*

Феномен толерантної комунікації об'єктивно відображений у паремійних одиницях будь-якої мови. Народна мудрість та досвід спілкування попередніх поколінь розкривають основні загальноприйняті правила, норми та установки, що сприяють веденню толерантного спілкування. Ці правила є свідченням комунікативної компетенції людей і визначають їх поведінку під час толерантної комунікації.

Постановка проблеми. Паремії завжди відображають найважливіші та найбільш значимі фактори та константи комунікативної поведінки певного народу, як наприклад, толерантне ставлення до співрозмовника. На сьогодні вивчення феномену толерантності обмежувалось лінгводидактичними [7], комунікативно-прагматичними [1] та лінгвокогнітивними [14] розвідками, проте для здійснення комплексного дослідження необхідним вважаємо проведення порівняльного аналізу явища толерантності у паремійних одиницях англійського та українського етносів, що дасть можливість та доступ до глибшого розуміння універсальних механізмів відображення цього явища у картині світу обох етносів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Толерантність як об'єкт дослідження обрали такі вітчизняні та зарубіжні лінгвісти-науковці як, І.А. Стернін [8; 9], С.Г. Тер-Мінасова [10], Н.І. Формановська [11], А.Д. Шмельов [14], Ф.С. Бацевич [1], М.Я. Димарский [5], І.І. Просвіркина [7], Н.А. Бусова [3], І. Борисова [2], В.Ю. Хотинец [12]. Толерантна мовленнєва комунікація – це «мовленнєва форма взаємодії людей, яка при передачі інформації, спонукання до дії, вираженні почуттів, емоцій бере до уваги переконання адресата, розуміє та поважає культурні цінності адресата, не допускає жодних форм мовної агресії» [7, с. 25].

Особливістю толерантної комунікації є те, що спілкування між людьми у будь-якому випадку спрямоване на уникнення конфлікту цілей, установок та бажань комунікантів, навіть за умови невідповідності їх картин світу.

Феномен толерантності по-різному відображений у мовній картині світу різних етносів. Толерантність як феномен притаманний англомовному західному світу є лакунарним, для прикладу, у російській свідомості. На відміну від англійців, які будь-якими способами намагаються уникнути конфліктів, росіяни не намагаються уникнути конфліктних ситуацій. В умовах відмінності у поглядах для росіян характерна певна безкомпромисність. Для східного сприйняття компроміс межує з безпринципністю, а терпимість сприймається як негативна риса характеру. Нетерпимість до чужої точки зору супроводжується перенесенням такого негативного відношення на людину-носія іншої точки зору. Дискусія росіян носить некооперативний характер, оскільки, на відміну від англійців, які намагаються відкрито не висловлювати свою незгоду із висловленим, росіяни ідуть на відкрите протиріччя та допускають категоричне

вираження незгоди [9, с. 99-215]. До інакомислення росіяни відносяться надзвичайно негативно, вираження незагальноприйнятої точки зору зазвичай викликає нерозуміння та ворожість.

Англіїці ж, навпаки, мають дуже низьку степінь вираження критики, негативного відношення, конфліктності тематики та незгоди із співбесідником. Т.В. Ларіна вказує, що комунікативна дистантність, неімпозитивність (недопустимість здійснення прямого впливу на співрозмовника), комунікативна непрямота (непрямолінійність, некатегоричність, песимізм та суб'єктивність) є домінантними рисами поведінки англійців, які формуються через використання стратегій негативної ввічливості [6]. Ці стратегії ґрунтуються на дотриманні одного з основних принципів англійської етнокультури – „автономії особистості”, що полягає в соціальному дистанціюванні, повазі до особистої автономії, пом'якшенні впливу на адресата.

Стосовно українського етносу, припускається, що толерантність виступає «важливою передумовою успішного процесу спілкування, закріплена у ментальній концептосфері українського народу, відображена у прислів'ях та приказках, сентенціях та афоризмах, в етикетних конструкціях, поведінкових приписах вихованої людини» [13, с. 61-62].

Отже, **метою** даної статті є описати комунікативний та лінгвокультурний аспекти функціонування толерантності у паремійних одиницях англійського та українського етносів та виявити її взаємозв'язок із максимами кооперативного спілкування.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.

Здатність використовувати в процесі мовленнєвого спілкування толерантний досвід, вибирати найефективніші для досягнення розуміння засоби характеризують толерантну особистість.

Толерантна комунікативна особистість – «учасник толерантного комунікативного акту, реально діючий, здатний застосовувати в процесі мовленнєвого спілкування вербальні та невербальні засоби, які дають можливість досягти взаєморозуміння учасників даного акту» [7, с. 79].

Толерантна комунікативна особистість є одним із виявлень мовної особистості, обумовленим сукупністю рис, необхідних для ведення толерантної комунікації, наприклад, **справедливе відношення до людей** : «Як стукне, так і грюкне», «Як гукнеш, так і відгукнеться», «Який голос, такий і відголос», «Який «добридень», таке й «доброго здоров'я», «As you sow, so you reap», «Kindness begets kindness», «Do unto others as you would others do unto you»; **спрямованість на консенсус** («Де згода, там вигода», «Згода дім будує, а незгода руйнує», «A bad compromise is better than a good lawsuit», «Many can argue – not many can converse»); **повага до старших** («Діти батька не вчать»); **покірність та терплячість** («Покірної голови меч не йме», «Patience is a virtue», «Speak when you are angry – and you'll make the best speech you'll ever regret», «Honey catches more flies than vinegar», «If you are patient in one moment of anger, you will avoid 100 days of sorrow»); **ввічливість** («All doors open to courtesy», «Civil denial is better than a rude grant», «Politeness costs little, but yields much», «Courtesy costs nothing»).

Риси, що характеризують толерантну комунікативну особистість, формуються в процесі здобуття толерантного досвіду, тобто вмінням вибирати комунікативний код та когнітивний діапазон спілкування, а також ефективно застосовувати норми та правила толерантної комунікації: (1) добре володіти темою розмови: «Не кажи те, що знаєш, а завжди знай те, що кажеш»; (2) усвідомлювати, що до різних людей треба мати різний підхід, різне ставлення, залежно від вимог ситуації: «Different strokes for different talks»; (3) усвідомлювати шкоду, яку можна нанести нетолерантним спілкуванням: «Язык, язиче, в мене сидиш, а мені добра не зичиш», «Язичку, язичку! Маленька штучка – велике лихо робиш!», «Вода все сполоще, злого слова – ніколи», «Гостре словечко коле сердечко», «Слово не стріла, а глибше ранить», «Рана загойтється, але зле слово - ніколи», «Many words hurt more than swords», «More is done with words than with hands», «The pen is mightier than the sword», «The tongue wounds more than a lance», «There is no venom like that of the tongue», «Walls have ears, shoes have tongues».

В українських пареміях шкода від слова асоціюється із лихом, гострою зброєю (ніж, стріла) , раною, а в англійських – мечем та списом: (1) надавати пріоритетність мовчанню у деяких ситуаціях: «В закритий рот муха не влізе», «Дурний як мовчить, то за мудрого уходить», «Мовчанка не пушить і черева не дме», «A close mouth catches no flies», «A silent fool is counted wise», «A still tongue makes a wise head», «Least said soonest mended»; (2) підтримувати рівновагу між говорінням та мовчанням/слуханням: «Менше говори-більше почувеш», «Think

first and speak afterwards», «The great thing is to know when to speak and when to keep quiet», «Be swift to hear, slow to speak».

Паремії про мовчання українського та англійського народів свідчать про те, що потрібно менше говорити, або й взагалі мовчати, та більше слухати, особливо тим, хто не володіє інформацією; добре обдумати свою відповідь перед тим, як її озвучити, і знаходити підходящий момент для своєї відповіді: усвідомлювати необоротність слова: *«Скажеш – не вернеш, напишеш – не зітреш, відрубаси – не приточиш», «Слово не горобець, назад не вернеш», «Слово вилетить горобцем, а вернеться волом», «Слини не підхопиш, а слова назад не вернеш», «Сказаного і сокирою не вирубаєш», «A word spoken is past recalling».*

Велика кількість паремій про необоротність слова свідчить про надзвичайну актуальність цієї ознаки для українського народу, і порівняно меншу для англійського народу: намагатися зробити розмову приємною: *«Тоді дорога спішна, коли розмова втішна», «A soft answer turns away wrath», «Kind words are the music of the word», «Almost never killed a fly», «Use soft words and hard arguments», «Fair words break no bones», «Soft fire makes sweet malt».*

Очевидно, для англійців комфортне спілкування відіграє важливу роль, про що свідчать паремії, в яких м'які та добрі слова порівнюються із музикою, визначаються засобами, що допоможуть погасити гнів та уникнути критики співрозмовників: уникати багатослів'я та намагатися зробити розмову зрозумілою для інших: *«Багато галасу даремно», «Де багато слів, там мало діла», «Діла на копійчку, а балачок на карбованець», «Меле як порожній млин», «Городить таке, що й на вуха не налазить», «Городить таке, що й купи не тримається», «A tattler is worse than a thief».*

Український та англійський народ має досить негативне відношення до багатослівної пустої балаканини, а також невиконаних обіцянок (*«Казав пан – кожух дам, та слово його тепле», «Краще не обіцяти, як слова не додержати», «Promises are like pie crust».*

Крім цього, Ф. Бацевич виділяє також низку констант толерантного міжособистісного спілкування, під час якого українці повинні ухилитися від конфлікту, уникати пригнічення співбесідника, бути обережним до комунікативної тактики, враховувати критику адресата [1, с. 114].

Цікавим також є також відношення українського та англійського етносів до правил та норм спрямованих на досягнення кооперації, оскільки співпраця під час спілкування є необхідною передумовою досягнення толерантності. Принцип Кооперації, введений Г.П. Грайсом [4], полягає в тому, що комунікативний вклад кожного учасника діалогу на певному етапі повинен відповідати спільній цілі діалогу. На основі Принципу Кооперації вчений виокремив категорії (Кількості, Якості, Ставлення, Способу) та постулати, яких необхідно дотримуватись для забезпечення успішної та ефективної комунікації. Ф.С. Бацевич стверджує, що ступінь дотримання постулатів може варіюватись у межах різних лінгвокультур, маючи різний ідіоетнічний вияв [1].

Категорія Кількості вимагає, що учасники комунікації висловлювались достатньо інформативно, тобто, щоб інформації було в необхідній кількості на певному етапі спілкування, а не більше чи менше.

Український народ є досить чутливим до надмірної інформативності повідомлення, про свідчать паремії *«Меле, як порожній млин», «Язык йому на веретені ходить», «Язык без кісток: що хоче, те й лопоче», «Хоч базіка, хоч деркач, - хоч не в лад, а деренчать», «Заторохтіла Солоха, наче бочка з горохом».* У них надмірна інформативність описується дієсловами на позначення швидких повторюваних рухів: *«молоти», «лопотати», «деренчати», «торохтіти», «ходити веретеном».* В англійських пареміях комуніканти, яким притаманна надмірна балакучість, порівнюються із негативними феноменами суспільства, наприклад, крадіями, злодіями чи неробами: *«A tattler is worse than a thief», «Great talkers are little doers»* та *«Loose lips sink ships».*

«Надвоє баба ворожила: або вмре, або буде жива», «Казала Настя, як удасться», «Правду баба казала, коли не брехала» - паремії, що виражають нетерпимість українців до недостатньої інформативності повідомлення. Англійських паремій, які б описували відношення англійців до недостатньо інформативного повідомлення не було знайдено. Очевидно, це є свідченням того, що англійці не вважають недостатню інформативність повідомлення серйозною перешкодою до здійснення комунікації.

Категорія Якості передбачає дотримання норми правдивості, тобто інформація, що надається повинна відповідати дійсності. Про нетолерантність до порушення цієї Категорії свідчать українські паремії: «Бійся не того собаки, що бреше, а того, що лащитьяся», «Інший в ноги кланяється, а за п'яти кусає», «На язичі мід, під язиком лід», «М'яко стеле, та твердо спати», «У вічі, як лис, а за очі, як біс», «Слова ласкаві, та думки лукаві».

Ф.С. Бацевич стверджує, що максима відвертості у спілкуванні росіян експлуатується активніше, ніж у спілкуванні українців. В українських пареміях більшою мірою підкреслюється важливість обережності суджень (Говори, та не проговорися; Говори, та назад оглядайся) [1].

Паремії «*Honesty is the best policy*» та «*Tell the truth and shame the devil*» свідчать про чутливість англійського етносу до дотримання правдивості повідомлення.

Категорія Ставлення виражена в українських пареміях «Я йому про цибулю, а він мені про часник», «Ти йому про Тараса, а він тобі півтораєста», «Ти йому печене, а він тобі смажене», «Їй каже овес, а вона каже гречка», «Ти йому про діло, а він тобі про козу білу», «Я йому про індики, а він мені про кури дику», «Бовкнув, як дурень у воду», «На городі бузина, а в Києві дядько». Англійських паремій, які б описували категорію Ставлення, не було знайдено.

Категорію Способу Вираження характеризує ясність та послідовність у висловлюваннях: «Городить таке, що й купи не тримається», «Городить таке, що й на вуха не налазить», «*Call a spade a spade*», «*Fine words butter no parsnips*». Хоча паремії, що пов'язані із категорією Способу вираження, можна знайти в обох мовах, можна стверджувати, що український етнос є більш чутливим до порушення цієї категорії, оскільки українські паремії є більш категоричними та інтенсивними по змісту. Англійські ж паремії мають більш неупереджений характер, функціонуючи, радше, як обережні поради, а не вираження негативного відношення до непослідовності у мовленні.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, можна стверджувати, що ступінь дотримання постулатів спілкування є культурно обумовленою у англійському та українському етносах, про що свідчить нерівномірна кількість знайдених паремій, їх смислове навантаження та інтенсивність. Категорії Ставлення та Кількості (недостатня інформативність повідомлення) у спілкуванні українців експлуатується набагато активніше, ніж у комунікації англійців. Очевидно, це означає, що англійська культура є більш «толерантною» до порушення саме цих категорій та постулатів, адже англійці, яким притаманний феномен *small talk* чи характерні розмови про погоду, повинні б відноситися до недостатньої інформативності повідомлення, безперечно, не так категорично, як українці, для яких відвертість та щирість є культурно обумовленими рисами. Перспективами подальших досліджень могли б стати наукові розвідки феномену толерантності у лінгво-когнітивному аспекті у площині фреймового та концептуального моделювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Лінгвокультурні аспекти комунікативної толерантності / Ф. Бацевич // Соціогуманітарні проблеми людини – 2010. – № 5. – С. 108-119.
2. Борисова И. Русский разговорный диалог: зоны толерантного и нетолерантного общения / И. Борисова // Философские и лингвокультурологические проблемы толерантности – Екатеринбург: Изд-во Уральского ун-та, 2003. – С. 371-396.
3. Бусова Н.А. Толерантность – констатация факта или идеал? / Н.А. Бусова // Толерантность как культурная универсалия : сб. ст. – Харьков, 1996. – С. 49-50.
4. Грайс Г.П. Логика и речевое общение / Г.П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. Прагматика. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16 – С. 217-237.
5. Дымарский М.Я. Принцип толерантности и некоторые виды коммуникативных неудач / М.Я. Дымарский // Культурные практики толерантности в речевой коммуникации. - Екатеринбург, 2004. – С. 78-84.
6. Ларина Т.В. Доминантные черты английского вербального коммуникативного поведения / Т.В. Ларина // Филологічні науки. – 2007. – № 2. – С. 71-81.
7. Просвиркина И.И. Лингводидактический аспект толерантной речевой коммуникации / И.И. Просвиркина. – Оренбург : ИПК ГОУ ОГУ, 2006. – 247 с.
1. Стернин И. Толерантность и коммуникация / И.А. Стернин / Философские и лингвокультурологические проблемы толерантности - Екатеринбург: Изд-во Уральского ун-та, 2003. – С. 331-344.
8. Стернин И.А. Русские: коммуникативное поведение / И.А.Стернин, Ю.Е. Прохоров. – [3-е изд., испр.] – М. : Флинта ; Наука, 2007. – 238 с.
9. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация : учеб. пособие / С.Г. Тер-Минасова. – М. : Слово/Slovo, 2000. – 624 с.

10. Формановская Н.И. Ритуалы вежливости и толерантность / Н.И. Формановская // Философские и лингвокультурологические проблемы толерантности. – Екатеринбург : Изд-во Уральского ун-та, 2003. – С. 345–362.
11. Хотинец В.Ю. Этническая идентичность и толерантность / В.Ю. Хотинец. – Екатеринбург, 2002. – 121 с.
12. Шабат-Савка С.Т. Толерантне спілкування як спосіб вираження комунікативних інтенцій [Текст] / С. Шабат-Савка // Мандрівець. – 2010. – № 6. – С. 59-63.
13. Шмелев А.Д. Терпимость в русской языковой картине мира / А.Д. Шмелев // Философские и лингвокультурологические проблемы толерантности. – Екатеринбург : Изд-во Уральского ун-та, 2003. – С. 111-125.

Мисягина И. Толерантность в паремиологических единицах украинского и английского этносов.

В статье проанализировано явление толерантности в паремиологических единицах английского и украинского этносов. Описаны коммуникативный и лингвокультурный аспекты функционирования толерантности в паремиологических единицах обоих этносов и выявлена ее взаимосвязь с максимами кооперативного общения. Осуществлен сравнительный анализ явления толерантности в единицах паремий на основе специфики отражения ими максим Количества, Качества, Отношения и Способа Выражения. Доказано, что степень соблюдения постулатов общения является культурно обусловленной в английском и украинском этносах, о чем свидетельствует неравномерное количество найденных паремий, их смысловая нагрузка и интенсивность. Определены черты, которые характеризуют толерантную коммуникативную личность, и осуществлен их сравнительный анализ в английском и украинском этносах. Указаны основные навыки коммуникативной личности, которые влияют на ведение толерантной коммуникации.

Ключевые слова: толерантность, толерантная речевая коммуникация, толерантная коммуникативная личность, Принцип Кооперации, максимы общения, паремиологическая единица.

Misiagina I. Tolerance in Paremiological Units of the Ukrainian and English Ethnic Groups.

The phenomenon of tolerance in paremiological units of the Ukrainian and English ethnic groups is analyzed in the article. Communicative and linguo-cultural aspects of tolerance in paremiological units of the ethnic groups are described and its connection with the Maxims of Cooperation is revealed. Comparative analysis of tolerance in paremiological units is conducted on the basis of their describing the Maxims of Quantity, Quality, Relation and Manner. It was stated that the degree of observing conversational postulates in the Ukrainian and English ethnic groups is culturally specified. The proof of this can be found in the uneven quantity of the selected paremiological units, their meaning and intensity. Features characterizing a tolerant communicative personality are defined and their comparative analysis in the Ukrainian and English ethnic groups is performed. Significant skills of a communicative personality which influence tolerant communication are distinguished.

Key words: tolerance, tolerant communication, tolerant communicative personality, Principle of Cooperation, conversational maxims, paremiological unit.

Тетяна Олійник
(Київ)

УДК 413.13(43)

СЕМІОТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті показано, що семіотичний підхід враховує різні аспекти філологічного, лінгвістичного, комунікативного та інших підходів до перекладу. Розглянуто вчення С. Найди про соціосеміотику, П. Ньюмарка про функції мови, соціосеміотичну теорію мови М. А. К. Халлідея та семіотичний підхід до значення Ч. Морріса. Доведено, що соціосеміотичний підхід є необхідним для перекладу художньої літератури, оскільки пропонує по-новому розглянути авторський стиль і стиль тексту, діалектичний зв'язок між мовною формою і художньою реальністю, організацію художнього дискурсу. Унікальність підходу полягає у здатності виявити різні функції мовного середовища художньої прози.